

Forord

Uddannelsesproblemerne har første prioritet i næsten alle aktuelle debatter i arbejderbevægelsen. Målsætninger om livslang uddannelse og betalt frihed til uddannelse er centrale programpunkter for både fagbevægelse og arbejderpartier. LO og flere enkeltforbund har udformet en uddannelses- og skolepolitik og udsender løbende indlæg i uddannelsesdebatten, LO med den løbende serie »Skolen for folket« og senest SID med »Skolen er jeres – Brug den!«. De krav til elev-, forældre- og læreraktivitet og – samarbejde, der her rejses, trækker nogle klare linjer tilbage til de Vanløse-forsøg, som Ellen Nørgaard har undersøgt, og som hun redegør for i denne Årbog. Alene i billedmaterialet om den ideelle undervisningssituation ses parallellen tydeligt. Dengang i 1920'erne blev forsøgene mødt med skepsis, også fra arbejderbevægelsens side. Nu er idererne blevet alment accepteret, omend de næppe praktiseres lige konsekvent alle steder. De aktuelle debatindlæg tyder på, at der fortsat er et påtrængende behov for at forny skolen og uddannelsessystemet som helhed.

Både i de mellemliggende ca. 60 år og i den forudgående periode har arbejderbevægelsen stået i nogle dilemmaer i udformningen af en uddannelsespolitik. Den har været spændt op mellem opfattelsen af skolen som et middel til frigørelse, til beherskelse af arbejdernes egen livssituation, til ligestilling eller måske blot social opstigning over for en virkelighed, hvor skolen i vid udstrækning har fungeret som et instrument til at disciplinere arbejderklassens børn, tilpasse dem til en fremtid som villig og velafrettet arbejdskraft, der ikke stillede spørgsmål til det borgerlige samfunds grundlæggende magtforhold og sociale normer. Så sent som for 15 år siden kastede SID's undersøgelse af skolebøgernes indhold et grelt lys på denne tilstand. Vi kan i denne Årbog ikke dække alle sider af uddannelsesproblemet, men har forsøgt historisk at indkredse nogle sider af børnenes og forældrenes skoleerfaringer, arbejderbevægelsens initiativer og holdninger i skolepolitikken og en enkelt side af den omfattende uddannelsesaktivitet, som er udfoldet i forhold til arbejderklassen uden for det formelle skolesystem.

Denne side af oplysningsarbejdet analyseres i Per Dahls artikel »Mellem liberalisme og socialisme. Georg Brandes og Arbejdernes Læseselskab«, hvor Brandes' foredrag om Lassalle i Læseselskabet 1883 her offentliggøres for første gang. Det symboliserer det tætte samarbejde, der i arbejderbevægelsens første årtier var i oplysningsarbejdet med det moderne gennembruds radikale intelligens. Bevægelsen koncentrerede sig i denne fase om de materielle forbedringer for arbejderne og deres familier, og alternativet til den konservative offentlige skole og den liberale højskolebevægelse blev derfor ikke en selvorganiseret oplysningsindsats, men de radikales bestræbelser for at

oplyse arbejderne, navnlig i Studentersamfundets regi. Mens radikalismen og socialismen kunne forenes om fremskridtsoptimismen, tilliden til videnskabens, fornuftens og oplysningens frigørende kraft, så viser Brandes' foredrag samtidig spændingsforholdet mellem den liberale individualisme og den socialistiske ligheds- og solidaritetsidé. Modsætningen førte senere til en skepsis i arbejderbevægelsen over for de radikale og til iværksættelse af en selvstændig oplysnings- og uddannelsesindsats.

I en række artikler belyses forholdet mellem arbejderklassen, arbejderbevægelsen og den offentlige skole. I »Haderslevgadesagen. En historie om forholdet mellem hjem og skole i København 1880 - ca. 1920« afdækker Ning Smith de umådeligt stærke konservative kræfter, som arbejderfamilierne blev konfronteret med i det offentlige skolevæsen. Arbejderbørnene og deres forældre stod i konfliktsituationer ikke alene over for et massivt konservativt lærerkorps, men dette havde også hele administrations- og retssystemet i ryggen. Kun de færreste forældre kunne mobilisere en styrke til at antaste magtfuldkommenheden hos disse tæt sammenvævede instanser.

De senere års kvindeforskning har fremhævet den kønsspecifikke socialisering, som børnene fik (får) i skolen. Dette forhold demonstreres med al ønskelig tydelighed i Hanne Rimmen Niensens artikel »Arbejderpiger og arbejderdrengene i de århusianske skoler«, der på grundlag af et omfattende erindringsmateriale behandler både klasse- og kønsdimensionen i skoleopdragelsen i dette århundredes første årtier. Den viser også, at de hensigter, der var nedlagt i skolereformen af 1903 om at demokratisere adgangen til den videregående uddannelse, ikke blev opfyldt i fuldt omfang. Rekrutteringen til mellemkolen var fortsat både klasse- og kønsmæssigt skæv og vi skulle helt op i 1950'erne og 60'erne, før der blev praktiseret fællesundervisning mellem piger og drenge i folkeskolen.

Kønsdimensionen er også meget nærværende i Lisbeth Haastrups artikel »Skolekøkken og arbejderfamilie«, hvor de mange bestræbelser for at gøre (arbejder)pigerne til gode husmødre analyseres. Meget konkret føres vi ind i skolekøkkenets rum, hvor pigerne skulle lære at tilrettelægge husarbejdet tidsmæssigt og få et greb om en økonomisk overkommelig og ernæringsmæssig korrekt madlavning. Renlighed og god hygiejne var kodeord i lærerindernes formning af pigerne til deres fremtidige virke som hustruer, mødre og eventuelt tjenestepiger. Faget stod centralt også i arbejderbevægelsens reproduktionsstrategier, og det er et af de få eksempler på, at socialdemokraterne i perioden udmiddelbart efter århundredeskiftet aktivt interesserede sig for den indholdsmæssige side af skoleundervisningen. Ellers var det i højere grad de formelle rammer for arbejderbørnenes muligheder for at få del i uddannelsen efter de første 7 år, der stod i centrum for den socialdemokratiske skolepolitik.

Mellemligstidens bestræbelser på at introducere reformpædagogikken

herhjemme rummede imidlertid en klar opfattelse af sammenhængen mellem de pædagogiske former og undervisningens indhold. Ellen Nørgaard har grundigt analyseret disse forsøg og viser i artiklen »Fra Vanløse til Esbjerg. Om mødet med arbejderbevægelsen i dansk skolehistorie« hvorledes en gruppe kulturradikale og socialdemokrater satte sig for at sprænge de hidtidige rammer for undervisningen. Tæt samarbejde mellem skole og forældre og elevernes selvaktivitet var kodeordene i disse forsøg. Skoletiden skulle i sig selv være »rig og lykkelig« og ikke blot kvalificere til erhvervslivet.

I Esbjerg søgte den på mange felter initiativrige J.P. Sundbo at præge den lokale skole ved blandt andet at arbejde for en art enhedsskole, der først mange årtier senere blev et realistisk mål for arbejderbevægelsen og artiklen viser, at det ikke altid var så ligetil at skabe overensstemmelse mellem socialdemokratiets skolepolitik på landsplan og de lokale ønsker, efterhånden som partiet fik politisk magt i byerne.

Da socialdemokratiet i 1930'erne sammen med de radikale havde et stabilt politisk flertal i Folketinget, blev det aktuelt at gennemføre en revision af undervisningens indhold. Erik Dehn viser i artiklen »Socialdemokratiet og historieundervisningen i 30'erne«, hvorledes dette slog igennem i forbindelse med faget historie i Skolebogsbetænkningen af 1933. Arbejderbevægelsen skulle have en mere fremtrædende placering, men et materialistisk historisyn blev ikke fremmet. Der blev gjort op med den nationalistiske historiskrivning, lagt mere vægt på kultur- end krigshistorie, men det teoretiske fundament blev det på Universitetet dominerende positivistiske syn. De udenrigs- og delvis indenrigspolitiske magtforhold satte sig imidlertid i vejen for en reel virkeliggørelse af denne målsætning før flere årtier senere.

I snart mange årtier har den københavnske vestegns forstæder været solide socialdemokratiske bastioner. Sådan har det ikke altid været. Som Poul Sverrild påpeger i sin artikel »Hvidovre skole og overgangen fra land til by« foregik der under befolkningseksplosionen – og dermed eksplosionen i børnetallet – omkring og efter første verdenskrig en intens kamp med skolepolitikken i centrum mellem borgerligheden og socialdemokraterne. Udviklingen fra landsbysamfund til forstad skabte rigeligt med politisk konfliktstof, ikke alene mellem partierne, men også mellem forældregrupper. Gennem blandt andet erindringsmateriale viser Poul Sverrild virkningerne for skolepolitikken, eller manglen på virkninger, af overgangen til et sikkert socialdemokratisk flertal i kommunen i midten af 1920'erne.

Palle Rasmussen anlægger i »Socialdemokratisk uddannelsespolitik i efterkrigstiden – med udvikling i England som eksempel« et internationalt perspektiv på Årbogens tema. Med udgangspunkt i analyser fra den også herhjemme indflydelsesrige Birmingham-skole diskuteres faserne i det engelske Labour-Party's uddannelsespolitiske strategier og disses relevans for analysen af det danske socialdemokratiske uddannelsespolitik efter anden ver-

denskrig. Trods store samfundsmæssige og skolehistoriske forskelle er der slående ligheder, navnlig i problemerne med virkeliggørelsen af enhedsskolen, det stadigt påtrængende spørgsmål om sammenhængen mellem form og indhold og endelig omformningen af uddannelsespolitikken til en arbejdsmarkedspolitik som en konsekvens af de sidste 10-15 års krise. På den anden side er de folkeligt liberale traditioner langt stærkere i Danmark end i England, og det er bemærkelsesværdigt, at stort set ingen skolelov i dette århundrede er vedtaget, uden at både Venstre og Socialdemokratiet har stået bag den, oftest med de radikale som formidlere. Det er nok et åbent spørgsmål, om ikke denne tradition står over for et sammenbrud.

Redaktionen